

حرا دلیر

ایم فل پنجابی سکالر

پنجاب یونیورسٹی، لاہور

لوک گیتاں وچ نونہ سس دا وِکرا

Abstract:

Folk songs are not written by a specific poet and are uttered through the lips of someone not known; not only representing his feelings and sentiments but of other members of society as well. These songs represent the feelings of kids, young and old generation of a society. Every aspect of life is depicted through them like birth, childhood, marriage and death likewise the conflict of bride and mother in law appears through these songs. The newly married girl always complains against her attitude and mother in law raises objections over the bride who captured the heart and mind of her son. This research article deals with a thorough study of folk songs in this context.

دیس پنجاب لوک گیتاں دا گھراے۔ اتھے سیانے تے سینئر لوک ای نہیں، گھرو تے میاراں، سگوں بال وی لوگ گیت گاندے تے گھڑدے نیں۔ نکلے بچے ذرا سیانے ہوندے نیں تاں گلایاں مھلیاں وچ رل کے کھیڈنا شروع کردے نیں، اودوں ای اوہ لوک گیتاں نال جانو ہو جاندے نیں، سگوں تنکاں رلا کے آپ وی گیت بولن لگ پیندے نیں۔ ساڈیاں بہت ساریاں نرسری نظماں انجے دیاں نیں۔ ”اج جمعرات اے، ڈیڈی دی برات اے“ ورگیاں نظماں بہت ساداں نیں تے اوہناں وچ قافیے رلان دے نال نال بالاں دے سدھے تے اکساہرے جذبات دی عکاسی ملدی اے۔ انتہائی سادگی توں لگدا اے کہ ایہہ نظماں بالاں نے ای جوڑیاں ہوئیاں نیں۔

بچے ذرا وڈے ہوندے نیں تاں بولیاں تے ماہیاں دا مقابلہ شروع ہو جاند اے۔ کڑیاں ایس

عمرے اپنے جذبات دا اظہار ”تھال“ دی صورت وچ کردیاں نیں۔ تھال وچ بھیناں دی بھرا مال محبت اپنے انتاں نوں ملدی اے۔

کھوہ وچ پانی

ماں میری رانی

پیو میرا راجا

پیٹھ گھوڑا تازا

چاندی دیاں پوڑھیاں

تے سونے دا دروازہ

آل مال پورا ہو یا تھال.....

اُنچ تے لوگ گیتاں دے موضوع اپنے رنگا رنگ تے ون سوونے نیں کہ زندگی دے ہر پہلو بارے اوہناں وچ کجھ نہ کجھ مل جاندا اے۔ پر کجھ موضوع ایجے نیں جہناں بارے لوگ گیتاں وچ خاص کر بہت مواد ملدا اے۔ ایہناں وچوں ای اک موضوع انگ ساک تے رشتے داراں دا بیان اے۔ سس نوہہ دی ازلی رقابت، ماں پتر، بھین بھرا دے ساک بارے لوگ گیتاں وچ ایٹا کجھ ملدا اے کہ اوہدے بارے کتاباں دیاں کتاباں لکھیاں جاسکدیاں نیں۔ ایہناں وچوں اک ایچا رشتہ نوہہ سس دا رشتہ اے۔ ایہہ رشتہ عجیب قسم دا رشتہ اے کہ ناگزیر وی اے تے رقابت بھریا وی اے۔ ویاہ دے نتیجے وچ بنن والی سس اصل وچ ایس گل پاروں دکھی ہوندی اے کہ میں اپنے پتر نوں جنم دتا، پڑھایا لکھایا، سیانا بنایا، ویہہ توں ترہہ سال تیکر ایہدی سیوا کیتی جد کہ نوں آون والی نے چار دناں وچ ای ایہنوں میرے توں دور کر دتا اے۔ دو جے پاسے نوں آون والی وی مجبور ہوندی اے۔ اوہ اپنے ماپے، بھیناں بھراتے ہوو سارے انگ ساک چھڈ کے نوں گھر آئی ہوندی اے جہدی خاطر اوہ آئی اے، جے اوہ وی اوہدا نہ بنے تاں آون دا مقصد کیہ ہویا۔

نوں ووہٹی بھوویں کنا ای جوا زپئی دیوے، حقیقت اُنچ اے کہ نوں گھر وچ اوہدی حقیقت اک اوہ بندے ورگی ہوندی اے جہدا وجود سوائے دولہے دے، کوئی وی پسند نہیں کردا۔ ممکن اے کدے کدائیں کوئی سوہرا وی چنگا نکل آوے پر سساں عام کر کے نوہہ نوں اک اکھ نہیں بھاندیاں۔ ایہہ عمل دوطرفہ ہو جاندا اے۔ سس نوہہ نوں برا سمجھدی اے تے نوہہ وی سس بارے کوئی اپنی چنگی

رائے نہیں رکھدی۔ سس دارویہ نونہہ بارے کیہ ہوندا اے، اوہدی سادہ جیہی مثال ایہہ لوک گیت اے:
 نوہے نی توں نسل ہو
 چرہ خاچھڈتے چکی جھوہ

دسو، جتھے ایہہ صورتحال اے کہ آرام کرن دا مشورہ دیندے ہو یاں چرنے دی بجائے چکی دی مشقت شروع کرن لئی آکھیا جا رہیا اے، اوتھے کون اے جیہڑا سوہرے گھر وچ نونہہ دے مقام توں مطمئن ہووے گا۔ تے ایہیے گھر وچ نونہہ وی کچھ گھٹ نہیں کردی۔ اوہ وی فرمائش کردی اے کہ:
 سس کٹنی صندوقاں اولھے، نم دا گھڑا وے گھوٹا (۱)

نویں ووہٹی دے آون نال سوہرے گھر وچ جیہڑی سیاست بازی شروع ہوندی اے، اوہ سارے گھرتے آل دوال نوں وی اپنی لکھیٹ وچ لے لینی اے۔ دوگروپ بن جاندا اے۔ اک وچ سس، ناناں تے اوس گھر دیاں ہور سوانیاں ہوندیاں نیں جد کہ دوجے پاسے نونہہ کلم کلی ہوندی اے۔ بعض واری نونہہ دا ساتھ کوئی جٹھانی یاں دیورانی وی دینی اے پر اکثر انج نہیں ہوندا۔ کدی کدی تے انج وی ہو جاندا اے کہ جٹھانی یاں دیورانی وی سوہرے گھر دا ای کچھ پوردی اے۔

ایس گروپنگ وچ دولھاتے سوہرے دی حالت ماڑی ہوندی اے۔ دولھا جے پیوی ول اُلا ر وکھاوے تاں ”رن مرید“ دا مہناملا اے۔ سوہرا کدی کدی نونہہ ول اُلا ر دکھاندا اے پر اوہ وی سس نوں کدی پسند نہیں آندا۔ سساں ایہہ گل بھل جانداں نیں کہ کدی اوہ وی نونہہ بن کے ایس گھر آئیاں سن۔ سگوں کچھ سساں تاں بدلہ لینی یاں نیں کہ جو کچھ اوہناں نال پی ہوندی اے، اوہ سودتے بیاج سنے نونہہ نال کردیاں نیں۔ ایس دشمنی وچ نونہہ دے پیکے گھرنوں دی پن دیندیاں نیں، کدی اوہدے ماپیاں تے کدی بھراواں بارے مندا بولدیاں نیں جیہڑا نونہہ کولوں برداشت نہیں ہوندا۔ اوہ سس نوں بول اٹھدی اے:

سسے ویر نوں مندا نہ بولیں، میری بھاویں جند کڈھ لے (2)

ایس بولی دا اک رنگ ایہہ وی اے:

سسے ویر نوں مندا نہ بولیں، میری بھاویں گت پٹ لے (2)

بولی پنجابی زبان دا سبھ توں نکالوک گیت اے جہڑا صرف اک مصرعے دا ہوندا اے پر اوہدے وچ وی نونہہ سس دی کھچ تان بھرویں انداز نال ویکھی جاسکدی اے۔ بولی دی اک قسم شعر ورگی ہوندی

اے، اوہدے وچ وی کس نوں ماڑا متھیا جاندا اے۔

قمیھاں چھیٹ دیاں ملتانوں آئیاں نہیں

سساں بھیڑیاں جہناں گلوں لبوئیاں نہیں (3)

کس صرف کپڑے پان توں ای نہیں روکدی، اوہنوں نوہہ دا زیور پانا وی ماڑا لگدا اے تے

ایہدے توں وی اوہ آکھدی اے:

میری نتھ پرانی وچ موتی نہیں نیلے

کس پاؤں نہ دیندی، پاندی آں تیلے (4)

لوک گیت ”ماہیا“ وچ سانوں البتہ نوہہ کس دی اوہ کھج تان نہیں ملدی۔ ایہدی بنیادی وجہ

ایہہ وے کہ ماہیا اُنج ای جو جاناں دا لوک گیت اے۔ ماہیا بنیادی طور تے عشقیہ جذبات دے اظہار لئی

ورتیا جاندا سی۔ ہولے ہولے ایہدے وچ ہور موضوع وی رلدے گئے پر نوہہ کس دی کھج تان توں

ایہہ محفوظ رہ گیا۔ ایسے طرحاں ”تھال“ وچ وی نوہہ کس دی چپقلش دا ذکر گھٹ ای سنن وچ آیا اے۔

اصل وچ ”تھال“ نکلیاں کڑیاں دی کھیڈ اے جد کہ نوہہ کس دا معاملہ اوہناں نوں اودوں سمجھ وچ آوندا

اے جدوں اوہ شادی دی عمر نوں اپڑ جانداں نہیں۔ ایسے طرحاں اک ہور لوک گیت جیہدے وچ کس

دا ذکر نہیں آوندا، اوہ ”لوری“ دا اے۔ ایہہ گل سمجھ آوندی اے کہ لوری جس عمر دے بالاں نوں سنائی

جانندی اے، اوس عمر وچ کس سوہرے وغیرہ داناں نشان وی نہیں ہوندا۔

تھال توں کچھ وڈی عمر دیاں کڑیاں دی اک ہور کھیڈ ”ککھی“ اے جیہدی کھیڈ وی اے تے

لوک گیت وی۔ ککھی وچ دو دو کڑیاں ہتھاں نوں قینچی دے انداز وچ پا کے دائرے دی شکل وچ

گھمدیاں نہیں تے نال نال گیت گادندیاں جانداں نہیں۔ عام کر کے کس دا ذکر جتھے وی آوے، منفی

انداز نال آوندا اے تے اوہدی کردار کشی کیتی جانندی اے۔ ”ککھی“ دے اک لوک گیت وچ کس دی

حرص دا حال آپ ویکھ لوو:

چلھے اُتے تو ریاں

کس میری ونڈن لگی

مینوں آئیاں تھوڑیاں

ہائے جلیبی تھوڑی اے

وٹن والی کوڑھی اے (5)

س دی کوشش ہوندی اے کہ اوہ آپ چنگا چوکھا کھاوے پر نونہ نوں اوہدے توں محروم رکھے۔ پر نونہ دی کپیاں گولیاں کھیڈن والے گھروں نہیں آئی ہوندی۔ اوہ س بارے پوری بھال وچ رہندی اے تے اونہوں پتا ہوندا اے کہ س نے کھان والی کوئی چیز کتھے لکائی ہوئی اے:

س کھیر چا پکائی

پیٹھ مٹکنے لکائی

اندر باہر وڑ دی کھاوے

بھیڑی گل کڑپے لاوے

لوکوساں بریاں وے

لان کیجے چھریاں وے (6)

ککھی دے ای ہور گیت وچ س دی کردار کشی ہور انداز نال ملدی اے۔ ساڈے استھہ ہُن تاں ”کوڑھ“ داروگ نہیں ملدا پر کسے زمانے وچ عام سی۔ اوہ زمانے دی عکاسی ایس گیت وچ نظر آوندی اے:

راہ وچ پوڑھی

س میری کوڑھی

سوہرا میرا مٹھا

جلال پور ڈٹھا (7)

چیتے رہوے کہ کونت، دیورتے سوہرے بارے لوک گیت اندر چنگے لفظاں نال ذکر مل جاندا اے پر جیٹھ تے س دا ذکر خیر کدھرے وی نہیں نظر آوندا۔

پنجاب دے لوک گیتاں وچوں اک ”گدا“ وی اے جہڑا گیت دے نال نال اک ناچ وی اے۔ بنیادی طور اتے ایہہ لہندے پنجاب دا گیت تے ناچ نہیں سی پر چڑھدے پنجاب توں ہجرت کر کے آون والے پنجابیاں دے نال ایہہ وی ایدھر آ گیا تے مقبول وی ہو گیا۔ ایہدے بارے جاوید گھنیر لکھدے نیں:

مشرقی پنجاب توں اُچالا کر کے آن والے لوکیں ایس ناچ نوں چوکھا

پسند کر دے نہیں۔ ایہہ ناچ اصل وچ تاڑی و جا کے نچیا جاندا اے۔ (8)

گدّہ جوان کڑیاں دا ناچ اے۔ ایہہ زیادہ تر ایسیاں کڑیاں نجدیاں تے گاندیاں نہیں جھڑیاں ویاہ دی عمرے اپڑ گئیاں ہوندیاں نہیں۔ گدّے دے لوک گیت وچ اکثر ہاس رس دا پہلو وی ہوندا اے۔ تھلے اسیں گدّے دے ایسے اک گیت وچوں نمونہ دے رہے آں جہدے وچ کس دے گالھاں دین دا ذکر کیتا گیا اے:

کس جو مینوں آکھیا توں گھيو وچ میدا گو
میدے وچ گھيو ڈلھ پیا، کس مینوں گالھاں دے
ندے سسے گالھڑیاں، اتھتھے میرا کون سنے (9)

پنجاب دے کلچر وچ اک رنگ رنگ حصہ ویاہ شادی دے موقعے دا وی ہوندا اے جہدیاں تقریباں کئی کئی دن جاری رہندیاں سن۔ پنڈاں وچ جنجاں لے چاں تیکر ٹھہرائیاں جاندىاں سن تے اوہناں دی ٹہل سیوا کیتی جاندی سی۔ جج جدوں کڑی دے پنڈ اپڑدی سی تاں پنڈ دیاں کڑیاں چڑیاں اوہدا راہ ڈک لیدیاں سن تے اوس موقعے اتے سٹھنی دے لوک گیت گائے جاندے سن۔ سٹھنی بنیادی طور اتے مزاحیہ جو ورگا گیت ہوندا اسی جہدے وچ لاڑے تے اوہدے گھر دیاں سوانیاں نوں پُچا جاندا سی۔ کدے کدائیں ایہدے پاروں لڑائی وی ہو جاندی سی پر عام کر کے لوک سٹھنی توں لطف اندوز ای ہوندے سن، حالانکہ اکثر لاڑے دی ماں تے بھیناں بارے نامناسب لفظ ورتے جاندے سن۔ سٹھنی وچ وی اک ایسی سٹھنی موجود اے جہدے وچ کس دا ذکر ملدا اے، ذرا ویکھو:

سنیاریا دیا منڈیا وے

ساڈی مچھلی گھر دے

اتے پادے مورنیاں

اساں کس مکلا وے ٹورنی آں (10)

مکدی گل ایہہ کہ پنجاب دے لوک گیتاں وچ جتھے سارے ای انگاں ساکاں دے حوالے نال ذکر ملدا اے، او تھے نوہہ کس دے تعلقات بارے وی بہت سارے لوک گیت موجود نہیں۔ ایس رشتے وچ رقابت وی اے تے اک قسم دی دشمنی وی۔ دوویں اک دوجے نوں اک اکھ نہیں سکھاندیاں پر مجبوری ایہہ وے کہ دوہاں نے اکو گھر وچ ای رہنا ہوندا اے جس پاروں دلاں وچ پیدا ہون والی

بھڑاس نوں لوک گیتاں راہیں ای کڈھیا جاندا اے۔

حوالے

- 1- کنول مشتاق، بولیاں، (لاہور: پنجابی پبلشرز، زیلدار روڈ اچھرہ، 1976ء)، 15۔
- 2- ادہی
- 3- امرتا پریت، ایڈیٹر، ”حوض خاص دہلی“، ناک منی، (جنوری 1976ء): 14۔
- 4- منزل احمد، نیلی دے لوک گیت، (لاہور: کلاسک، دی مال)، 118۔
- 5- ارشاد احمد، پنجابی، پنجاب کی عورت، (لاہور: ظفر سنز پرنٹرز، 1976ء)، 133۔
- 6- سیف الرحمن، ڈار، جتھے پھل دی تھنڈی چھان، (لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ 1985ء)، 80۔
- 7- ادہی، 56۔
- 8- جاوید گھنچیر، ملک، پھل کڑانہ بار دے، (لاہور: راوی پبلشرز، 1993ء)، 75۔
- 9- منزل احمد، نیلی دے لوک گیت، (لاہور: کلاسک، دی مال)، 70۔
- 10- سیف الرحمن، ڈار، جتھے پھل دی تھنڈی چھان، (لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ 1985ء)، 242۔

